

V.

Končím své úvahy. Nemělo a nemohlo býti jejich úkolem provéstí vrchní přehlídku rozličných u nás hláсанých národohospodářských pravd a vybrati z nich ty »pravé«. V podobných věcech nechci si hráti na patentovaného soudce. Postupovati nemohl bych přece jinak, než jak jsem naznačil v člancích předešlých, které měly za účel, dáti čtenářům mým na ruku, kterak by měli to, co se jim jako pravdy národohospodářské tiskem neb veřejnou řečí předkládá, především pak všechny národohospodářské knihy, jež čtou, opravdu kriticky vnímat a posuzovat. A poněvadž jsme viděli, že zejména východištěm praktických názorů a nauk bývají jisté these povahy axiomatické, tím více budeme opatrní v odsuzování nauk, které našim nabytým názorům jsou protichůdny, jakožto nesprávných.

Nesprávnou bude jenom

A) každá theoretická nauka, když buď

1. povstala chybným užíváním jisté metody nebo
2. když z theoremů o sobě bezvadných, t. j. methodicky bezvadně nabytých odvozujeme jiné, nemajíce zřetele k věcné neb formální povaze oněch.

Dopouštíme se chyby v užívání metody, když na př. vyvozujeme úsudky z fakt nedokonale, nepečlivě zjištěných, když z povšechně jsme věty vyvozené z nedostatečného počtu fakt, byť i pečlivě a bezvadně zjištěných, anebo když z takových nepřesných návět bez výhrady dovozujeme (dedukcí) další důsledky. Logických chyb v odvozování z theoremů bezvadných se dopouštíme, když na př. v podrobnějších odvozeninách zákona nabídky a poptávky nic nedbáme abstraktního rázu toho zákona, o němž mimo jiné dobře víme, že v obchodování ve velkém a v obchodě bursovním mnohem výhradněji a tedy i povšechněji se uskutečňuje, než v obchodě drobném. Zde snad dostačí poukázati na vývody listů předešlých.

B) Každá praktická nauka bude nesprávnou, když

1. buď cíl, jehož se domáhá, nedá se srovnati s požadavky ethickými, anebo
2. když neprokáže způsobilost cest a prostředků.

Neethičnost cíle jest tu již tehdy, když požadavky formulovány jsou s výlučného hlediště jednotlivého stavu neb třídy výrobní beze zřetele k tomu, dají-li se v soulad uvéstí se stejně oprávněnými stavovskými nebo

třídními požadavky obecného dobra celé společnosti národní. A případ ten bývá nad míru hojný. S ethickým stanoviskem nesrovnatelné jsou také všechny programy, kteréž z důvodů popularity vyhýbají se otázce, pokud zjevy nezdaru uvnitř jistých tříd i v celém vývoji národů spočívají na vlastních nedokonalostech příslušníků jejich, odvádějí spíše od ní pozornost a svalují vinu i povinnost nápravy jednostranně na jiné činitele. Průkaz o způsobnosti cest a prostředků bude vždy nedokonalý, když opomeneme příčinných souvislostí, jež panují mezi různými současnými stránkami a poměry společenského života, nebo když bez povšimnutí necháme historickým vývojem vytvořené zvyky, názory, útvary společenské atd., když neúčtujeme s jakostmi duševními (citu i rozumu), jak v lidech jsou, aniž v dozírné době dají se změnit.

S těch a podobných hledišť spisy všeliké zkoumati znamená kriticky je pojímati. To není potřebou pouze těm, kteří jdou za vědeckými úkoly, nýbrž i každému, kdo má jenom praktické. Jeť to jediná cesta, nechceme-li propadnouti přeludům citovým a ztratiti pevnou půdu pod nohama. Nebezpečí jest dosti veliké, neboť není pravda, že by jen v otázkách specificky politickými zvaných většina lidí myslila srdcem a ne hlavou; o národohospodářských platí to stejně, někdy i více. Budeť aspoň mezi dnešními vzdělanci málo takových, kteří by neznali nejdůležitější základní pojmy státního zřízení a správy veřejné, kdežto jsou ve vrstvách vzdělaných nesčetní, kteří nemají ani základních vědomostí národohospodářských, a přece nastává jim často potřeba v té oné záležitosti své mínění vysloviti, mezi různými programy voliti a pod. Tak dochází snadno k jednostrannostem, při kterých se slepě stotožňuje speciální odborný zájem — často jen domnělý — s prospěchem obecným, nejnápadnější to znak veliké části novověkých hospodářsko-politických a sociálno-politických programů. Při tom nedostatek základních vědomostí vede často ke komickým odporům. Slyšíme na př. tytéž osoby, které horlí zásadně proti socialismu, vyslovovati požadavky, že má stát monopolisticky do rukou vzíti prodej obilní nebo pečení chleba. ač jsou to požadavky již eminentně socialistického rázu, mnohem více dojista, než svěcení 1. máje anebo požadavek osmihodinného normálního pracovního dne, v jejichž povaze samé není socialistického nic. Bylo by snadno rozmnožiti doklady podobné; každý myslící narazí na ně denně i pozná záhy, že není naznačená kritičnost nevyhnutelna pouze lidem s učenými zájmy, nýbrž jistá míra její vůbec každému, kdo jakkoliv do veřejných jednání o záležitostech národohospodářských zasahovati chce neb musí — arci spolu s jistým minimem dobrých základních vědomostí.

Když jsme tedy naznačili, jaká vodítka pro kritičnost postupu našeho

při studium jsou nezbytna, zbývá ještě zvláště pro ty, kteří by samoučně postupovati musili, dáti některé pokyny, kterak by sobě při tom postupu měli vésti.

Svým posluchačům mohu od prvopočátku vštípati methodologické zřetele, kterých nemají se spouštěti, mohu každou chvíli v průběhu výkladů theorie i praktické nauky (z části beztoho z důvodů účelnosti promíšených) methodovou stránku přednášených pouček objasnit, vliv její na odvozování další připomenouti a namnoze již v té souvislosti literárno-historické rozhledy na hlavní odstavce výkladů navázati. Přes to i posluchačům svým, kteří živější zájem pro předmět osvědčují, bývám radou, aby záhy po prvním prostudování theorie prodělali poněkud obšírněji dějiny vědy národohospodářské (čítajíc sem ovšem i socialismus). To jest opatrnost velmi závažná pro další studium. Neníť zajisté nedůležité, abychom čtouce rozličné novější i starší spisy byli sobě vždy vědomi, které fázi ve vývoji odborné duševní práce vědecké ten který právě čtený spis náleží. Tak se uchráníme předpojatého utkvění na nějakých učeních méně vyškolenému názoru snad přesvědčivých, kteráž přece snad myšlenkovou prací pozdější jsou po případě již otřesena, ne-li překonána. Tolik dá zajisté každému zdravý rozum, že tomu, kdo si nezjednal jistého přehledu v dějinách určité vědy, hrozí nepoměrně větší nebezpečí bludného tápání a třeba i konečného osudného sklamání.

Pro ty, jimž jde o důkladnou vědeckou přípravu, běží arci ještě o něco jiného. Bylo již pověděno dosti o tom, že každá speciální věda společenská a tedy i národohospodářská vzniká skutkem abstrakce, jehož vědomí nás nesmí opustiti. Proto jest nezbytnou potřebou zjednati si a zachovati vědomí o vztazích a pojítkách té jednotlivé vědy s ostatními vědami společenskými i s celkem věd duchovných vůbec. Každá lepší učební kniha národohospodářská i každý výklad rázu vědeckého k souvislosti té přihlédne. Podrobnější její poznání může zase býti jen předmětem zvláštního studia. Byť i objemnější soustavná díla národohospodářská ve svých nyní stále obšírnějších »částech základových« předmětem tím dosti zevrubně se zabývala, to přec nestačí. Proto se ve svědomité praxi učitelské přihlíží k tomu, aby studující vyšším vědeckým snažením naplněný, jakmile se obeznámil nutnou měrou počáteční se způsobem odborné práce národohospodářské, zjednal si také lepší methodologický rozhled pomocí některého nebo některých tomu zvláště věnovaných spisů neb pojednání. Ideálním a při nynějších zřízeních universitních snadno splnitelným požadavkem v tom směru by arci bylo, aby zejména posluchačstvu právnickému dána byla možnost ještě před studiem národního hospodářství vyslechnouti kollegium

logické, v němž by hlavně »logika věd duchovních« měla dominující místo. Rozumí se, že se tu nemíní jen logika v běžném středoškolském smyslu, vrcholící v učení o syllogismech atd., nýbrž celá logika věd slovná. Tomu způsobu »uzákladnění« dal bych rozhodnou přednost před jiným způsobem předpravy, který také byl doporučen v jednáních o poslední t. zv. reformu právnických studií. Bylo totiž navrhováno, aby právnickům jako úvodní uzákladňující studium předepsáno bylo poslouchati kollegium o sociologii. Přese všecku opravdu zajímavou horlivost, s jakou dnes namnoze od vynikajících duchů a zvláště na západě evropském pracuje se o vybudování všeobecné společenské vědy, zdá se mi dosavadní nehotovost příslušných pokusů, oplývajících přímo spory základovými, spíše býti úskalím pro zdravý postup odborného studia, nežli dobrým východištěm. Rozuměli se dokonce sociologii jen »soustavná koordinace všech speciálních věd společenských« (Greef), pak jest jasno, že s hlediště paedagogického by nemohla ona býti základem a východištěm pro studium speciálních věd, nýbrž spíše jeho dovršením a korunou, čemuž bych upřímně přál. Pro právnické studium speciálně, či ještě určitěji: pro studium disciplin pozitivního práva má dobrá historie právní, jež vyjasňuje obměny řádů právních pod vlivem potřeb a nových cílů lidských v souvislosti jejich s celým ostatním kulturním žitím, na ten čas ještě neskonale větší význam, než nehotová sociologická theorie. Příliš jednostranně mívají ostatně neprávníci, důležitost předpravného studia sociologie hájící, tak jako laikové vůbec z celého ohromného oboru práva soukromého a veřejného jen právo trestní na zřeteli. Běží-li již kromě vzpomenutého studia logiky ještě o nějakou jinou důležitou pomůcku uzákladnění, pak zasluhuje zvláště býti jmenována psychologie. Označili jsme již, že hlavní kmen abstraktní theorie národohospodářské tvoří t. zv. psychologicko-hospodářské zákony. Novější prohloubení jedné ze základních nauk theorie národohospodářské, nauky o hodnotě, stalo se především na podkladech psychologie a nebude nám tedy ani divno, že vedle odborných národních hospodářův i odborní psychologové píší dnes pojednání a celé knihy o hodnotě.

Ani tomu, kdo se obeznámil na podkladě přípravného studia logiky věd duchovních s dobrou nějakou novější soustavou národohospodářské nauky (především arcí theorie), pak studiem dějin vědy, podrobnějším methodologickým a po případě psychologickým rozhledem se obrnil, neradím, aby za svůj úkol nejbližše následující pokládal, jak se říká, prostudovati nejprve »systémy«, to jest všeliké vynikající, pro vývoj vědy nejdůležitější soustavné spisy povšechné počínaje od Fysiokratů nebo aspoň od Adama Smitha řadou až na naše časy. Rozumí se, že musí, kdo chce býti

dobrým odborníkem, všechny takové chefs-d'oeuvre svého oboru poznati, ale to půjde vždy vedle jiného úkolu a ten jest: pustiti se záhy do zevrubného kritického propracování jednotlivých temat, aby se v čas vpravil v samostatnou práci a z radosti nad zdarem prvních pokusů čerpal síly nové. Budou-li to základové otázky či detailní temata řádu podružného, budou-li to historické či theoretické nebo praktické úlohy — to záleží na náchylnosti, odvaze a talentu. Příliš smělá odvaha může tu neméně svést než přílišná bážlivost a nedostatek sebevědomí.

Nechť laskavý čtenář nemyslí, že jsem zapomněl, pro koho vlastně píši. Nejsem tak bláhovým, abych samoukům, zejména tedy také theologům neb mladým kněžím, kteří si chtějí zjednati potřebné vědomosti národohospodářské pro praktické působení, doporučeti chtěl tak obsáhlé přípravné studium jako právníkům, kteří žijí ostatně v ovzduší pro studium národohospodářské zvláště příznivém. To ovzduší tvoří jim studium práva samo. Jistý právní řád neb jisté právní řady budou předpokladem každé theorie výroby, oběhu statků i rozdělení důchodů. Celá politika národohospodářská točí se více méně o právní úpravy, kritiku jejich účinků a potřebu změn, a jakkoli ryze ethické působení na jednotlivce a význam ethického momentu vůbec v tak zvané otázce sociální ceníme, konec konců všechny sociální programy, čítajíc v ně i socialistické, jak snad výše bylo dokázáno, směřují k přetvoření platných právních řádů s hlediště určitých ethických požadavků. Proto právník, vyškolený v historickém názoru právním (jeť to nejlogičtější chod studia, jaký v naší soustavě vyučovací máme), ceteris paribus lehčeji a jasněji pojímá jádro problémů sociálních než nepravník.

Jsem tedy, jak pravím, toho dalek, doporučeti zejména těm, kdo studují na theologických fakultách nebo je absolvovali, cestu tak klopotnou. Na theologických fakultách vyskytují se nyní tu a tam výklady o »křesťanské sociologii«. Název ten přišel v jistou oblibu, nemýlí-li se příkladem Weissovým. Leč pod jménem tím neobjevuje se namnoze vskutku jednotná disciplína, tím méně theorie, nýbrž spíše jakási snůška vybraných temat z oboru věd společenských, předem arci z politiky národohospodářské (incl. sociální), vlastně tedy výběr z oboru praktické nauky, tak na př. z politiky živnostenské a agrární, z dělnické otázky atd. K nauce praktické táhne se přirozeně působiště kněze, který chce poučení z knihy vnášeti do života. Nebudeme na něm žádati, aby se stápl v subtilnosti nauky o hodnotě, aby se prokusoval spory o zákon nákladový a zákon nabídkový, aby se vpracoval do záhad směněného kursu a mezinárodního proudění dražkovu atd. Ale znáti podstatné nauky theorie národohospodářské musí a to

nejenom snad naučiti se poučkám z doporučené knihy, nýbrž rozuměti jejich logické povaze. Jinakť spisům a pojednáním z praktické nauky, ať jde o živnostenské neb agrární záležitosti neb o dělnickou otázku a ať mu je vykládá kdokoliv, vůbec nebude s to správně porozuměti. A proto jest také mou první radou: napřed prodělej každý a to tím kritickým způsobem, jež jsem v listech dřívějších vyložil, nějakou dobrou knihu o národohospodářské theorii. (To jest ovšem také *conditio sine qua non* pro theologické fakulty.) Obeznam se s dějinami vědy a pak si hledej volné poučení další o otázkách speciálních, k nimž tě vábí srdce a okolnosti života.

Jakouže však knihu má začátečník pro úvodní své poučení prodělati? Obmezím se na uvedení neveliké řady, jež po mém mínění může každý bez rozpaku vzíti do ruky.

V české literatuře na ten čas úplně vyhoví *K a i z l o v o* »Národní hospodářství«, nebo nedávno vydaný překlad knihy *G i d e o v y* »Principes d'Économie Politique«.¹⁾

V německé literatuře zvláště výborná pro první orientaci jest učebnice *Philippovichova* (*Grundriss der polit. Oekon. Freiburg i. B. I. díl, 2. vyd.*); ze starších napořád ještě *S c h a e f f l e* (*Gesellschaftl. System der menschl. Wirthschaft*) zůstává cenným, ač činí již těžší nároky na vnímavost a myšlenkovou součinnost čtenářovu. Nejobjírněji ze všech vrstevníků probírá arci *Ad. Wagner* v prvých svazcích svého z části nyní jiným spolupracovníkům k dokončení přenechaného »*Lehr- und Handbuch der Polit. Oekonomie*« všechny velké základní problémy. Kdo může obětovati více času a peněz, opatří si ve velkém daleko přes meze Německa dobře ceněném sborníkovém díle *S c h o e n b e r g o v ě* (*Handbuch der polit. Oekonomie, nyní již 3. vyd.*) obsáhlou knihu pomocnou, v níž může si vyhledati v mnohých otázkách podrobných buď přímo dostatečné poučení nebo aspoň poukaz na literaturu. Z francouzské literatury doplnil bych seznam ten *C a u w è s e m* (*Précis d'un cours d'Économie Politique*), jenž s *Gidem* zastupuje ve Francii modernější směr dost nesnadno dosud bojující proti oficiálně podporované staro-liberální škole. Z vlašských buď uveden *C o s s a* a to i jeho »*Primi elementi*«, i jeho »*Introduzione*«,²⁾ posléz uvedená též jako pomůcka k přehledu dějin vědy.

¹⁾ Překládati »Principes« — »Zásady« jest ovšem chybné. Franc.: »Principes«, angl. »Principles« neznamená jen zásady, t. j. pravidla jednání, nýbrž spíše: všeobecné pravdy, základní nauky, základy. — Jinak na tomto místě upozorňuji též na národohospodářské a vůbec sociálně-vědecké spisy v *Laichtrově* »Výboru nejlepších spisů poučných« a v *Pelclově* »Bibliotéce sociálních a politických nauk« i »Knižovně Rozhledů«.

²⁾ Obě též po německu (u *Herdera* ve *Freiburgu*) pod názvy: »*Die ersten Elemente der Wirthschaftslehre*« a »*Einleitung in das Studium d. Wirtsch.-Lehr.*«

Mám ovšem při svém doporučení, pokud bych zase měl zření zvláštní k theologům, hlavně na myslí theoretické části dotčených spisů. Dokud totiž běží o theorii, není, jak z dřívějších úvah zjevno, žádného katolického nebo protikatolického stanoviska. Kde se to popírá, zakládá se jen na mylném pojmu slova theorie nebo na stejně mylném, skrz na skrz zastaralém názoru, že národohospodářská věda je vědou ryze praktickou. Neexistuje a nemůže existovati zrovna tak žádná katolická theorie národohospodářská, jako žádná katolická fyziologie nebo chemie. Zabývati se čírou teorií nepokládali tudíž také z pravidla za úkol svůj ti spisovatelé katoličtí, kteří chtěli v duchu specificky náboženském odborně působiti. Proto náleží spisy jejich rozhodnou převahou směru praktickému, ano i tam, kde napsali soustavné spisy zároveň k theorii přihlízející, zůstává přirozeně praktický (nábožensko-ethický) ráz dominujícím, takže někdy theorii tou měrou dusí a zatlačuje, že vlastně znalost její spíše se předpokládá, než ona sama podává. Toho způsobu jest na př. M. L i b e r a t o r e (S. J.), Principi di Economia Politica (německý překlad v Inšpruku 1891 pod názvem Grundsätze der Volkswirthschaft), ba i Ch. A n t o i n e (S. J.), Cours d'Économie Sociale (Paříž, 1896). Velice učený jesuita Antoine, jehož knize bych přál upřímně překlad do češtiny, netají se příbuzností svých názorů s těmi, jež právě zastupují mezi Francouzi Gide a Cauwès, takže každý náš theolog může po těchto posléz řečených spisovatelích sáhnouti bez rozpaků a pochybností.¹⁾ V theorii často cituje z rakouských spisovatelů Mengra, Inamu, Böhm-Bawerka, Mataju. — Neuvádím naschvál více spisů vhodných pro první studium. Citované zde dostačí. I n g r a m o v y do češtiny převedené »Dějiny vědy národohospodářské«, na ten čas u nás nejpříhodnější pomůcka pro rozhled literárno-historický, a B ü c h e r o v y vzácné studie, sebrané pod jménem »Vznik hospodářství národního« a nedávno v českém překladě vydané, mohou potřebný základ každému doplniti a utvrditi. Co pak má činiti dále? — Hledati si zevrubnější poučení v látkách speciálních, jež ho zvláště poutají. Tu je arci vždy nutno vyhledati si napřed literaturu, abychom poznali, co o předmětu již pověděno a probádáno. Jinak se nám může přihoditi, že bez podobného rozhledu »objevíme« nějakou pravdu už hodně

¹⁾ Ovšem shledáme se zrovna u Liberatora i Antoina s tvrzením, že je věda národohospodářská ryze praktickou, což jsme označiti mohli za chybné. Vinu na tom nese t. zv. ethická škola německá. Kdo nerozumí »theorii« jenom theorii v tuhém smyslu přírodovědeckém, nemusí se toho slova báti, dokonce když sám, jako Antoine, definuje národní hospodářství: »la science qui établit les lois de l'activité humaine dans l'ordre des intérêts matériels de la société«. Že on slovu »lois« (zákony) rozumí zde ve smyslu theoretickém, vysvítá nejlépe ze souhlasu, jakým provází definici Béchauxovu, která všechn omyl v tom směru vylučuje. Neděli-li se, co jest, od toho, co býti má, vždy budou zmatky.

starou a třebaš už zase — vyvráćenou. I kdyby nám literatura jinak nepomohla, než že nám dá podněty, které by nám nebylo dalo vlastní pozorování a přemýšlení, a ukáže stránky nové, s nichž na věc lze pohlížeti; získáme mnoho. Jak tu literaturu hledat a nalézt, bývá nejkrutější starostí začátečníka. Ale brzo se jí zhostí, když nedlouhým cvikem pozná, jak za našich časů ve velkých učebnicích a odborných slovnících i v monografických spisech nezapomíná se při žádné materii na výkaz příslušné literatury, který někdy říkajíc vše, co za řeč stojí, vyčerpá, druhy aspoň na dobrou stopu uvede. Na vrcholí je dnes toto vykazování literatury u Němců; pro náš obor na př. ve velkém »H a n d w ö r t e r b u c h d e r S t a a t s w i s s e n s c h a f t e n« (vydán redakcí Conrada, Lexisa, Elstera a Loeninga ponejprv v Jeně 1889—1894, nyní vychází druhé vydání) a ve sborníkovém díle na obrovské rozměry vypočteném »H a n d u n d L e h r b u c h d e r S t a a t s w i s s e n s c h a f t e n«, jež založil ve spolku s četnými autory K. F r a n k e n s t e i n. Dílo to, vycházející v obsáhlých monografiích, v každém svazku má vzornou bibliografii. Četné průkazy literární najdou se ve velmi cenném »S t a a t s l e x i k o n«, vydaném péčí »G o e r r e s - G e s e l l s c h a f t z u r P f l e g e d e r W i s s e n s c h a f t i m k a t h o l i s c h e n D e u t s c h l a n d« (Freiburg 1887 až 1896), jenž na ten čas, dokud nebude míti česká literatura něčeho podobného, zasluhuje si především pozornosti našeho kněžstva a studujících theologie, kteří potřebují nějakého vážného, na lepší vědecké úrovni stojícího státovědeckého lexika. Shledal jsem ku svému podivění, že i mnohým čelným osobnostem českého světa konservativního dílo toto zůstalo naprosto neznámým, ač se neobmezuje pouze na otázky národohospodářské, nýbrž zahrnuje též obor ústavního a správního práva a celé veřejné právo církevní, obsahuje historicko-statistické rozhledy o jednotlivých státech a j. Rovněž i S a y ú v a C h a i l l e y ú v »N o u v e a u D i c t i o n n a i r e d'É c o n o m i e P o l i t i q u e« a menší, ale výborně zredigovaný německý E l s t e r ú v »W ö r t e r b u c h d e r V o l k s w i r t h s c h a f t« (2 díly) aspoň u mnohých článkův má zevrubnější bibliografické výkazy. Ostatně jako zdroj příležitostného poučení zasluhuje povšimnutí též Ottův Slovník naučný, v němž národohospodářským článkům věnována namnoze péče přiměřená. O hospodářsko-politických stránkách rakouského práva správního podává mnoho jinak těžce shledatelné látky i s historickými přehledy a literárními poukazy »O e s t e r r . S t a a t s w ö r t e r b u c h« M i s c h l e r ú v a U l b r i c h ú v.

Ovšem nastane zejména tomu, kdo na venkově bydlí, také tedy i venkovskému knězi vždy nesnáž, kterak si zjednati ty pomůcky literární, jejichž titulův se šťastně domohl. Kdyby došlo na zřízení diecesních knihoven, které jsem označil mezi nejprvnějšími kroky reformy, dalo

by se tísní horlivých pěstitelů věd společenských mezi kněžstvem nejsnáze odpomoci. Odpomůže se vskutku? Dojde vůbec k nějakým rozhodnějším krokům, aby se povzneslo studium společenských věd na theologických fakultách našich a v kněžstvu vůbec na stupeň takový, na jakém jest tou dobou v Německu nebo ve Francii? Chovám skoro obavu, že pro tu důležitou potřebu — neocenitelně důležitou pro sociální náš rozvoj jako pro zvýšený vliv náboženství a církve — není u nás dosud dosti smyslu a pravého poznání. Nevezme-li se do ruky vážně, obsáhle a jaksi ve větším slohu, budeme toho časem snad všichni litovat. Tím nepodceňuji kroků, které se již staly. Ale jsou pouhou splátkou na veliký a naléhavý dluh.

A konečně bych v souvislosti s tím, co dosud jsem pověděl, dodal ještě jedno. »Popularisování vědy národohospodářské« jest dnes u nás oblíbeným heslem. Do jisté míry i těmito mým úvahám běželo o to, napomoci mu. Dějž se dobrou knihou nebo dobrým přednáškovým výkladem, třeba v podobě kursů nyní též u nás v oblibu přicházejících. Dobrým může býti jen, bude-li podáván dobrým odborníkem, t. j. vědecky dostatečně vzdělaným. Ale heslo o popularisování jde dále. Žádá se o zavedení výkladů národohospodářských až i do pokračovacích škol i do vyšších tříd škol našich obecných. Pro tu chvíli jsem na takový návrh nedávno zase učiněný odpověděl veřejně: Chraň Bůh! Kdo se základům toho předmětu odborně nenaučil, nesmí jej vykládati mládeži, ano dětem. Celý obsah předchozích stránek jest odůvodněním přítomného výroku. Jako hudba budoucnosti však návrhy podobné mají smysl a účel předpokládajíc, že bude odbornické poučení dáno na paedagogiích a že se naše v mnohém směru opravdu dobré a stále zlepšované obecněškolské čítanky doplní potřebným počtem článků příslušných, k jejichž methodickému výkladu dostane se kandidátům učitelství podobného návodu, jako se jim dává pro výklad článků přírodopisných, zeměpisných a jiných v obor t. zv. realii spadajících. Jinak musili bychom v počet vzítí všecka nebezpečí diletantství, jimž právě musí vším úsilím každý čeliti, komu jde o národohospodářskou výchovu lidu českého opravdově.